

K SÚRADNICIAM KIERKEGAARDOVHO DIELA A JEHO RECEPCIE U NÁS

MILAN ŽITNÝ, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava

Blížiac sa dvojté výročie narodenia Søren Kierkegaarda (1813 – 1855) nás nepriamo nabáda, aby sme sa zamysleli nad našim vzťahom k jeho dielu a odkazu. Je nesporné, že Kierkegaard patrí k najvýznamnejším predstaviteľom svetovej kultúry, pritom však jeho dielo bolo na Slovensku veľmi dlho takmer neznáme. Pred rokom 1989 sme ho poznávali z druhej ruky, na základe citátov vytrhnutých z kontextu a ideologizujúcich komentárov. Čitateľ pritom nemohol siahnuť po prekladoch, navyše recipovanie severskej kultúry po roku 1948 bolo vystavené značným ideologickým obmedzeniam a limitoval ho spočiatku okrem iného nedostatok kvalifikovaných prekladateľov (Žitný 1991, 80).

Trošku lepšia situácia bola v Čechách, kde ako súčasť liberalizácie v 60. rokoch vyšiel *Zvodcov denník* (*Forførerens Dagbog*, 1970) a útlý výber pod názvom *Současnost* zo spisu *Literárna recenzia* (*En litterær Anmeldelse*, 1969). Napriek tomu je prekvapujúce a pre slovenskú situáciu viac ako príznačné, že napríklad ani monumentálna jedenást-zväzková *Antológia z diel filozofov* nepriniesla ukážky z diela Søren Kierkegaarda.

Nesporne priaznivejšie podmienky recipovania Kierkegaardových diel boli u poľských susedov. V preklade známeho Jarosława Iwaszkiewicza a iných vyšli v 60. a 70. rokoch diela *Bud' – alebo, Bázeň a chvenie*, *Choroba na smrť*, ale aj výbery z Kierkegaardovej korešpondencie, a nechýbali práce monografického charakteru. Podobne to bolo v Maďarsku. Záujem o Kierkegaarda po roku 1989 nedal u nás na seba dlho čakať. Zjavujú sa monografické práce a štúdie, konajú sa sympóziá a vychádzajú prvé preklady. Vzhľadom na to, že som za ostatných približne dvadsať rokov preložil niektoré z Kierkegaardových diel, chcel by som formulovať niektoré zistenia, týkajúce sa okrem iného recepčných aspektov.

Dánska kultúra ako kultúra malého národa (Dánov je niečo vyše päť miliónov) sa v minulosti vyrovnávala s podobnými problémami ako kultúra slovenská, česká či maďarská, napríklad s germanizačným tlakom na prelome 18. a 19. storočia. Na druhej strane hodno pripomenúť, že Dánsko prežívalo v stredoveku intenzívnu veľmocenskú epochu. Hranice dánskeho kráľovstva siahali na juhu až po Hamburg, k Dánsku patrili námorské územia v severnom Atlantiku (Grónsko, Island atď.), ba niekoľko storočí aj Nórsko. Málo sa vie, že Dánsko participovalo na koloniálnych výbojoch a získalo menšie územia v Západnej Indii a inde.

Spomínam tieto fakty aj preto, lebo v období, keď sa narodil Kierkegaard, sa Dánsko lúčilo s veľmocenským snom. Ako Napoleonov spojenec nieslo ťažké dôsledky: pri ostrelovaní husto osídlenej Kodane anglickou flotilou prišlo o život veľa ľudí a po Napoleonovej porážke museli Dáni odstúpiť Nórsko švédskemu rivalovi a Dánsko postihol štátny bankrot.

Kierkegaard sa narodil v roku 1813, v čase, keď sa, ako sebaironicky hovorí, „do obehu dostala nejedna falošná bankovka“. Napriek nepriaznivej politickej a hospodárskej situácii prežil Kierkegaard vďaka otcovmu zámožnému postaveniu pomerne bezstarostne

detstvo a dostalo sa mu solídneho vzdelania. Kierkegaard patril ku kodanskej zlatej mládeži, sršal vtípom a výrečnosťou a patril k vítaným hosťom salónov a k pravidelným návštevníkom koncertov a opier.

Ak budeme hľadať odpoveď na otázku, čím prispel Søren Kierkegaard k rozvoju európskej kultúry, v prácach slovenských a českých filozofov, ktoré vyšli pred rokom 1990, nájdeme odpovede výnimočne protirečivé, vypovedajúce skôr o vnútornej kultúrno-politickej situácii ako o Kierkegaardovi samom. Nie je mojím cieľom vyčerpávajúco osvetliť vnímanie Kierkegarda v uvedenom období, ale niektoré črty tohto recepcného vzorca sú zrejmé. Na jednej strane sa objavovali hlasy usilujúce sa objektívne hodnotiť jeho zástoj vo vývine filozofického myslenia. Napríklad Ján Bodnár v polovici 60. rokov vyzdvihol Kierkegaardov mysliteľský a literárny talent i vnútornú rozorvanosť a emocionalitu. Všimá si fakt, že od Kierkegarda pochádzajú hlavné témy existenciálnej filozofie ako ľudská subjektivita, osamotenosť, smrť, hrôza, starosť a že naňho priamo či nepriamo nadväzujú predstavitelia existencializmu: „Dnes sa jeho meno na Západe zaraďuje medzi najvýznamnejšie mysliteľské osobnosti súčasnej epochy a sami Dáni ho považujú za svojho najväčšieho filozofa“ (Bodnár 1966, 183).

Na rozdiel od Bodnárovho prístupu prevažovali názory, ktoré pri komentovaní Kierkegarda varovne dvíhali prst. Ich autori zvyčajne prízvukovali, že ide o mystika, samotárskeho čudáka či „módneho filozofa“, ktorý „predchádza nálady imperializmu aj tým, že nenávidí dav, že ním pohŕda, cítiac jeho akútne nebezpečenstvo“ (Popelová 1981, 384).

Tento „zapisaháný antidialektik“ vraj útočí proti pokroku: „Útok proti davom je u praotca existencializmu, práve tak ako oveľa neskôr v imperialistických ideológiách, úzko spojený s útokom proti rozumu“ (Popelová 1981, 385). Stretávame sa s názormi, že podkladom jeho literárnej a mysliteľskej činnosti je „patologická rozpolcenosť a precitlivosť“ a výsledkom uvažovania sú akési „všeosobne závažné výtěžky, ktoré však nemajú objektívny obsah, nýbrž jsou apely k vlastní existenci, „nepřímá sdělení““ (Heger 1967, 196 a n.). Citovanú charakteristiku v nezmenenej podobe preberá aj druhé vydanie *Slovníka severských spisovatelů* (Hartlová 1998, 261).

Takéto a podobné charakteristiky a kritické výhrady proti Kierkegaardovi pritom sotva vyplývali z lektúry jeho diel či svedomitého štúdia sekundárnej literatúry. Svedčia o tom nepríjemné lapsusy už v základných životopisných dátach: v jednom z obsiahlych filozofických popularizačných kompendií sa dočítame, že Kierkegaard bol s Regine ženatý a neskôr sa s ňou rozviedol (Kudrna 1985, 524), hoci je všeobecne známe, že šlo o zasnúbenie a jeho zrušenie. Prekvapuje, že v polovici 80. rokov sa tón komentovania vlastne ešte zostril, keď sa o Kierkegaardovi hovorí ako o pseudodialektikovi iracionalizmu a jeho učenie sa charakterizuje ako etický nihilizmus: „Kierkegaard otvoreně vystupuje proti demokracii a ideám socialismu a komunismu, který ztotožňuje s absolutní tyranii. (...) A právě těmito názory mohl dodat podstatné argumenty konzervativním ideovým proudům dvacátého století“ (Kudrna 1985, 527). Pre dobovú situáciu v slovenskej a českej filozofii je príznačné, že okrem Bodnárovej monografie objektívne zhodnotenie Kierkegaardovho vkladu do vývinu európskej kultúry obsahujú vlastne len popularizačné *Dejiny myslenia* maďarského autora Ferenca L. Lendvaia, preložené do slovenčiny (Lendvai 1985, 196 a n.).

Ako vyplýva zo súvekeho kontextu druhej polovice 19. storočia, Kierkegaardove myšlienky pozitívne zasiahli najskôr časť severského literárneho spektra, pričom už na prelome 19. a 20. storočia vychádzali kompletne preklady jeho základných diel do nemčiny. Možno vysloviť hypotézu, prečo sa Kierkegaard na Slovensku stretol s toľkým nepochopením. Bolo to dané zrejme aj tým, že sa naňho odvolávali existencialisti, ďalšiu príčinu možno vidieť vo fakte, že ostrej kritike podrobil Hegelov systém. Ako vieme, marxisti pokladali filozofiu existencie i filozofiu života za súčasť buržoáznej ideológie a vyčítali im okrem iného „nehegelovskú“ ahistorickosť.

Kierkegaard v kritike Hegelovho systému vychádzal z presvedčenia, že záhady existencie nemožno riešiť špekulatívnou cestou. Bezpodmienečne požadoval, aby sa idey, ktoré filozofia formuluje, realizovali v existencii. Popri prostriedkoch filozofickej argumentácie na to využíva najmä formu aforizmu, vtipne pointovanej anekdoty či slovnej hry: „Čo filozofi povravia o skutočnosti, býva niekedy také zavádzajúce, ako keď na tabuľke u starinára čítame: ‚Mangľujeme‘. Keby sme ta doniesli opratú bielizeň, aby nám ju vymangľoval, poriadne by sme naleteli: tá tabuľka je predsa len na predaj“ (Kierkegaard 2007, 40).

Pokiaľ ide o Kierkegaardovu tvorbu, všeobecne sa na nej vyzdvihuje okrem iného schopnosť empatie a jazykové majstrovstvo. Vďaka psychologickému vcíteniu a neuveriteľnej schopnosti nahliadnuť do hĺbín ľudskej psychiky sa Kierkegaard pokladá za jedného z najlepších znalcov ľudskej duše a toto tvrdenie nepriamo potvrdzuje medzinárodný ohlas jeho diela. Niektorí dánski bádatelia však napriek tomu tvrdia, že jeho texty môžu fakticky vychutnávať len Dáni – veď ako básnik sa vyjadruje pomocou jazyka, s ktorým je jeho uvažovanie tesne späté. Traduje sa, že Kierkegaard celé hodiny vysedával, zaľúbený do zvukov reči: „Podaktorí z mojich krajanov si myslia, že náš materinský jazyk nedokáže vyjadriť zložité myšlienky. Pokladám to za čudesný a nevďačný názor. (...) Cítim sa šťastný, že som zviazaný so svojou materčinou, som s ňou spútaný azda ako málokto, ako bol Adam s Evou, veď tam nebolo inej ženy, som s ňou spútaný, lebo mi bolo nemožné naučiť sa iný jazyk. (...) Som rád, že som zviazaný s materčinou, znie ľubozvučne v uchu svojimi sladkými tónmi; je to reč, ktorej nechýba výraz pre veľké, rozhodujúce a markantné; reč, vyznačujúca sa pôvabnou, skvostnou, blaženou záľubou v tom, čo je medzi myšlienkami, vo vedľajších pojmoch i prívlastkoch, vyznačuje sa šepotom nálad a vravou prechodov, vrúcnosťou flexie i skrytou plodnosťou tajuplnej pohody; je to reč, ktorá rovnako rozumie žartu i vážnosti: materčina, zväzujúca svoje deti puto, ktoré sa ľahko nosí – áno! – a ťažko sa láme“ (Kierkegaard 1950, I. zv., 364).

Pravdu majú zrejme tí, čo tvrdia, že Kierkegaard od romantikov síce preberá určité obrazy a mytologické motívy, zároveň však vetu buduje podľa zvukovo-hudobných hľadísk. Kierkegaard sa usiloval podľa vlastných slov jazyk „zúrodniť“, čiže využíval vedome všetky jeho kvality vrátane hudobných hodnôt. Hovorí síce o architektonickom a dialektickom princípe svojho štýlu, ale zároveň požaduje, aby sa jeho texty čítali nahlas.

Treba pripomenúť, že doterajšie vydania vrátane najnovšieho súborného vydania *Spisov Sorena Kierkegarda* (Søren Kierkegaards Skrifter), ktoré vydáva Výskumné centrum Sorena Kierkegarda v Kodani, sa úzkostlivo pridržiavajú pravopisu a jazykovej podoby originálu. Hoci od času, keď tvoril Kierkegaard, prebehla zásadná rekodifikácia

dánskeho pravopisu, editori úzkostlivo zachovávajú dobový úzus. Platí to o lexikálnych osobitostiach Kierkegaardovho štýlu a v neposlednom rade aj o písaní podstatných mien s veľkým začiatočným písmenom. Na vysvetlenie: Dnešná dánčina píše podstatné mená po pravopisnej reforme z roku 1948 s malým začiatočným písmenom. Zrejme aj pod dojmom protinemeckých nálad v období po 2. svetovej vojne sa dánčina ako posledný severský jazyk zriekla „nemeckého“ spôsobu vyznačovania substantív veľkými písmenami, pričom ako závažný dôvod prechodu k malým písmenám sa zdôrazňovala potreba zachovať severskú kultúrnu jednotu. Podľa môjho názoru dnes pri vydávaní Kierkegaardových spisov nejde o prehnanú pietu, skôr o to, že v Kierkegaardovom hutnom štýle filozofických textov veľké začiatočné písmená v podstatných menách jednoznačne uľahčujú porozumenie a robia text priehľadnejším.

Ako som už naznačil, Kierkegaard sa postupne stal dôležitým impulzom tvorby celého radu významných autorov. Nejde len o veľkých severanov H. Ibsena, B. Bjørnsona, A. Strindberga, J. P. Jacobsena a S. Lagerlöfovú, ktorí sa s jeho myšlienkami oboznámili ako prví, keďže v ich prípade nefungovala jazyková bariéra. Vďaka prekladom do svetových jazykov sa Kierkegaardove diela stali v 20. storočí dôležitým impulzom pre F. Kafku, M. Heideggera, E. Ionesca, S. Becketta, J.-P. Sarrtra, M. Unamuna, ale aj pre M. Frischa, F. Dürrenmatta, a v tomto výpočte by sa mohlo pokračovať. V dánskej literatúre sa konštatuje významné pôsobenie na niektorých autorov 20. storočia, najmä na Martina A. Hansena a Villyho Sørensen.

Hans Christian Andersen a Søren Kierkegaard sú akiste najznámejšími predstaviteľmi dánskej kultúry. Svetoznámy Andersen – rozprávkár, románopisec a dramatik – v mnohom spoluutváral dobové estetické predstavy a patril k etablovaným predstaviteľom vtedajšieho kultúrneho života. Je málo známe, že Kierkegaard debutoval knihou *Zo zápisov ešte žijúceho* – nemilosrdným zúčtovaním so sentimentálnou koncepciou génia, ako ju sformuloval Andersen v románe *Iba muzikant*. Človek sa podľa Andersena prejaví ako génius len vtedy, ak sa – ako útla rastlina odkázaná na svetlo a vodu – vo svojom vývine stretne s priaznivými životnými okolnosťami. Kým teda Andersen, aby sme parafrázovali Kierkegarda, prináša rozprávku o galošiach šťastia, Kierkegaard píše príbeh topánky, ktorá omína. Súčasníci zaznamenali, že štýl Kierkegaardovej prvotiny bol natoľko zložitý, že ju prečítali len dvaja – autor a ním kritizovaný Andersen. Kierkegaard nazval hlavnú postavu Andersenovho románu „vecht'om“, ozajstného génia prirovnal k plápolajúcemu ohňu, ktorého búrka ešte väčšmi mobilizuje.

Pri čítaní Kierkegaardových textov prekvapuje široký literárny, hudobný a filozofický diapazón, ktorým sa vyznačuje jeho tvorivý záber. Sčítanosť v antickej i súdobej európskej literatúre, početné citáty v gréčtine a latinčine, alúzie na germánsku (severskú) ľudovú slovesnosť a súveké európske divadlo či operu, to všetko sa premieta do jeho textov. Tie sú poznačené stylistickými i rétorickými znakmi antickej literatúry. Spomínaný široký záber dokumentujú aj záznamy o položkách Kierkegaardovej osobnej knižnice.

Dômyselné narábanie so štruktúrou textu, viacnásobné členenie na časti, kapitoly, podkapitoly, používanie vsuviek, prelínanie pásma rozprávača s úryvkami z korešpondencie, a najmä využívanie pseudonymov či paralelne vydávané texty, ktoré sa napriek protikladnosti vlastne navzájom podmieňujú – to všetko patrí k inštrumentáriu Kierkegaardov-

vých postupov. Jedným z charakteristických výrazových prostriedkov je uňho antitéza, no treba dodať, že Kierkegaard rád využíva aj aliteráciu, rovnozvučnosť po sebe nasledujúcich slov, v čom nadväzuje na rozšírený úzus v škandinávskej klasickej literatúre. Mnohé texty, napríklad *Bázeň a chvenie*, sú koncipované s vedomým využívaním biblického štýlu, iné zase siahajú po poetike dánskej duchovnej piesne. Samostatnú problematiku predstavujú štylistické a terminologické prvky čerpané z nemeckej idealistickej filozofie, ktoré Kierkegaard uvádza do dánčiny. Výnimkou uňho nie sú ani slovné hry a postrehy etymologického charakteru. Osobitosťou Kierkegaardovho štýlu sú obrazy, podobenstvá a drobné aforistické útvary, ktoré dopĺňajú líniu výkladu, resp. ju svojsky ozvlášťujú. Kierkegaard ich nazýva diapsalmata. Príkladom sústredeného využitia týchto útvarov sú okrem iných úvodné časti *Bud' – alebo*, kde autor popri viacnásobnom uvedení do problematiky prináša početné podobné útvary. V tomto i v iných prípadoch však nejde výlučne o ilustrovanie tézy – texty sa vyznačujú pomerne autonómny postavením.

Treba pripomenúť, že pre Kierkegaardove spisy nie je príznačná priamočiarosť či prvoplánovosť. Ide skôr o polyfonickosť, pričom vonkoncom nie je ľahké v tej či onej postave identifikovať Kierkegaardovu vlastnú intenciu. Dostávame sa tak aj k otázke používania pseudonymov v celom jeho diele a osobitne v *Bud' – alebo*. Všetko nasvedčuje tomu (a bádatelia sa k tomuto názoru čoraz viac prikláňajú), že Kierkegaard vedome koncipoval svoje dielo ako čosi mnohohlasné, pričom vlastne nie je možné redukovať uvedenú mnohohlasnosť na jediný dominantný hlas. Paradoxne málo známy je fakt, že Kierkegaardova tvorba už svojím rozsahom – približne 25 000 strán rukopisov – patrí k monumentálnym dielam svetovej literatúry. Sú to jednak spisy autorom určené na vydanie, jednak zápisky a dennikové poznámky. Jeho diela určené na vydanie možno chronologicky zoradiť do troch fáz:

V rokoch 1834 – 1842 Kierkegaard vychádzal zo stratégie priameho vyjadrovania. Ide o texty, ktoré nie sú navzájom prepojené spoločnou štruktúrou, autor si v nich overoval schopnosť argumentovať vo viacerých vedeckých disciplínach. Žánrovo ide o debatné články a literárne kritiky, hoci medzi nimi nachádzame aj filologické a filozofické analýzy. Ich spoločným zámerom a ústredným momentom bolo osobné, odborné a náboženské presadenie sa, a najmä rozpracovanie pojmu irónie.

V rokoch 1842 – 1851 uplatňoval Kierkegaard stratégiu nepriamej komunikácie. Súhrou fikcionálnej prózy a tzv. vzdelávateľných rečí (textov apelatívneho charakteru) si overoval rozličné existenciálne pozície (estetické, etické a náboženské). Texty z tejto fázy sám Kierkegaard označoval ako „spisovateľstvo“ (Forfatterskabet). Jednotlivé texty spája používanie pseudonymov a mien editorov do bohato štruktúrovaného celku. Ústrednými sú pojmy ako voľba, úzkosť, skok, subjektivita a paradox.

V rokoch 1851 – 1855 používa opäť priamu vyjadrovaciu stratégiu, pričom sa zameriava na jedinú existenciálnu problematiku, na situáciu kresťana v kontexte súvekeho kresťanstva. Túto problematiku osvetľuje v tzv. rozpravách a v rozsiahlej novinárskej tvorbe, pričom mnohokrato obmieňa témy a textové formy predchádzajúcich prác. Tieto texty mali spoločný cieľ – agitovať, hoci netvorili ucelený vyjadrovací systém. Ústredným konfliktom je rozpor medzi cirkvou ako inštitúciou a „kresťanstvom Nového zákona“.

V článku, ktorý Kierkegaard uverejnil v časopise *Fædrelandet* v roku 1842, vyzýva čitateľov, aby ho v nijakom prípade nepokladali za autora niečoho, na čom nie je jeho meno. Tým vyslal nepriamy signál o maieutickej stratégii vlastného vyjadrovania. V úsilí splniť požiadavku úzkeho vzťahu medzi existenciou a dielom museli teda všetky formy, ktoré neboli jeho vlastné a ktorým nemohol prepožičať svoje meno, nájsť vyjadrenie prostredníctvom fiktívnych autorov a editorov. Odstup od textov podpísaných pseudonymom vyjadril neraz tým, že vzápätí po nich pod vlastným menom uverejnil tú či onú vzdelávateľnú reč. Kierkegaard sa vlastne až roku 1846 priznal k autorstvu diel, ktoré vyšli pod rozličnými pseudonymami, keď na posledných stranách *Záverečného nevedeckého dodatku* (Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift) okrem iného odôvodnil jestvovanie viacerých autorských hlasov vo svojej literárnej tvorbe.

V *Záverečnom nevedeckom dodatku* Kierkegaard zdôrazňuje, že ak sa autor zriekne úsilia prezentovať objektívnu pravdu v duchu hegelovsky zavŕšeného, rigidne nemenného systému, núti tým čitateľa zaujať samostatný postoj. Spôsob autorského vyjadrovania určuje teda fakt, že existuje príjemca. Kierkegaard však neskôr upriamil pozornosť i na výsledok, keď zdôraznil, že kategóriou celej jeho spisovateľskej činnosti je „bez splnomocnenia“ upozorňovať na problémy náboženstva a kresťanstva. Zatiaľ čo priamym vyjadrovaním sa komunikuje pravda, maieutické vyjadrovanie sa usiluje čitateľa resp. poslucháča k pravde „zvádzať“. Pripomeňme, že kým priama komunikácia sa u Kierkegaarda začínala získavaním čitateľov a hľadaním akéhosi abstraktného publika, jeho maieutický spôsob vyjadrovania vyvolal hneď od počiatku literárnu senzáciu: Kierkegaard zožal veľký úspech knihou *Bud' – alebo*, na čom mal zásluhu nesporne i *Zvodcov denník*.

Kierkegaard v spise *Hľadisko mojej spisovateľskej činnosti* (Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed, 1851 – 1852) upozorňuje, že v celom jeho „spisovateľstve“ sa prejavuje podvojnáosť medzi estetickými a náboženskými spismi, takže nemožno hovoriť o prechode od estetického k náboženskému. Priznáva, že osobne bol hlboko zaangažovaný v experimentovaní estetika s láskou, ale pripomína, že kniha *Bud' – alebo* vznikla ako nevyhnutný „básnický výlev“ človeka, ktorý sa rozlúčil so svetom a odišiel do kláštora, ako naznačuje pseudonym Victor Eremita. Táto argumentácia resp. sebainscenácia však naozaj zodpovedá faktu, že u Kierkegaarda došlo v roku 1835 a v roku 1838 k osobnému i náboženskému otrasu. Dodajme, že jeho odmietnutie oženiť sa so snúbenicou Regine Olsenovou a založiť si rodinu spadá do obdobia bezprostredne predtým, ako začal písať *Bud' – alebo*. Voľbu upokojujúceho, bezpečného streda, v ktorom spočíva život väčšiny ľudí, aby sme parafrázovali jeho pohľad na manželstvo, mu podľa neho už vopred znemožňovala rodinná kliatba. Kierkegaardovi podľa vlastných slov ostávala len voľba medzi svetom podľa akéhosi hrozivého kritéria, alebo životom v kláštore. V tejto súvislosti si Kierkegaard nemohol zvoliť estetickú rozkoš – priveľmi bol determinovaný prísnou otcovou výchovou v duchu pietizmu.

V mladosti sa Kierkegaard usiloval prelomiť dominanciu heibergovskej estetiky v Dánsku osvojovaním si tradície hegelovského objektívneho idealizmu, na druhej strane mu u Hegela chýbalo miesto pre subjektivitu. Podobne to bolo v náboženskej oblasti, keď sa ukázalo, že biskup Mynster preňho nikdy nebude autoritou – ultimatívnu autoritou sa pre Kierkegaarda definitívne stáva Boh. Totálne podrobenie sa Božej autorite je dané

okrem iného tým, že Kierkegaard si uvedomoval vlastnú izoláciu. Jeho jazykovo výbušný naratív však prezrádza nesmelú nádej, že jednotlivec s totálnou zodpovednosťou za seba a iných dokáže uskutočniť svoju existenciu ako čosi celistvé.

„Život sa mi stal trpkým nápojom,“ píše v jednom z úvodných aforizmov knihy *Bud' – alebo*, „a predsa ho treba užívať po kvapkách, pomaličky, presne rátajúc jednu po druhej.“ Už tu sa prejavuje Kierkegaardov osobitý, sebaironizujúci humor: „Záhadným treba byť nielen pre iných, ale i pre seba. Skúmam sám seba, a keď sa mi to zunuje, zapálím si cigaru, aby som si skrátil čas, a pomyslím si: Ktovie, čo mal Pán Boh vlastne so mnou za lubom, ktovie, čo ešte zo mňa urobí?“ (Kierkegaard 2007, 34)

Kierkegaardovým dielom sa vinie hľadanie vhodného jazyka a spôsobu vyjadrovania. Čo sa týka biblických, resp. mytologických postáv, zobrazuje ich postupne, krok za krokom osvetľujúc paradoxy existencie. Napríklad pri rozvíjaní Abrahámovho príbehu najprv v štyroch jedinečných variáciách osvetľuje Abrahámov postoj, aby ho v nasledujúcej *Chváloreči na Abraháma* uchopil v paradoxnej veľkosti ako otca viery a rytiera viery. Podtitul knihy *Bázeň a chvenie* znie: *Dialektická lyrika*. Lyrické ladenie sa prejavuje okrem iného výrazovými prostriedkami básne v próze skĺbenými s dialektickým argumentovaním. Vidíme to v pasážach, v ktorých ironizuje excesy „zbožných a čulých exegetov“ v súvekých exegetických príručkách, ale neunikla mu ani úroveň prekladov biblických textov či príslušných komentárov, keď napríklad hovorí: „Onen muž nebol učným exegetom, nevedel po hebrejsky; keby vedel po hebrejsky, možno by ľahko porozumel príbehu i Abrahámovi“ (Kierkegaard 2005, 14). Vlastný prínos charakterizoval slovami: „Čistotou jeho srdca bolo: chcieť len jedno; čo mu za života súčasníci vyčítali, že nechce zľaviť, že nechce ustúpiť, práve za to isté ho budúcnosť bude chváliť – že v ničom nezľavil, ani neustúpil“ (Kierkegaard 2005, 14).

Kierkegaard napokon pripisuje celé dielo Božiemu riadeniu a charakterizuje sám seba ako „spisovateľa, ktorý, vzaté historicky, zomrel na smrteľnú chorobu, ale, vzaté poeticky, zomrel túžbou po večnosti, aby potom nerobil iné, len bez ustania ďakoval Bohu“ (Kierkegaard 2005, 14).

Paralelne s knihami, ktoré vyšli pod pseudonymom, vydal pod vlastným menom sériu *Vzdelávateľných rečí* (*Opbyggelige Taler*, 1843 – 1844), ktoré vyšli súhrnne ako *Osemnásť vzdelávateľných rečí* (1845). Ide o kázne, ich tón je pietistický, na druhej strane im chýba virtuózna ironickosť, príznačná pre diela pseudonymné. Čitateľ v nich nachádza prenikavého, vážneho a umierneného Kierkegaarda, zrejme jeho „pravú tvár“.

Napokon niekoľko slov o slovenskej recepcii posledného desaťročia. V prekladoch, ktoré som v rokoch 2003 – 2008 prezentoval slovenskej verejnosti, som vychádzal z koncepcie, o ktorej som hovoril vyššie. Bolo potrebné zaplniť citelne medzery, a teda v prvom rade priblížiť Kierkegaardove kľúčové diela. Román *Zvodcov denník* vyvolal priaznivú ozvenu u čitateľov i kritiky. Doslov poukázal na preideologizované hodnotenia niektorých filozofov, ktoré stáli v ceste objektívnemu recepčnému postoju.

Ďalším krokom bo preklad filozofickej rozpravy *Bázeň a chvenie* (2005). Tá býva pokladaná za najradikálnejšie dielo dánskeho filozofa. Niektorí ju pokladajú za kľúč k jeho mysleniu, iní za pokus vymaniť sa z komplexu viny spôsobeného rozchodom s milovanou

Regine. Postupne som dospieval k rozhodnutiu kompletne preložiť *Bud' – alebo*. V prípravnej fáze som sa sústredil na text *Rovnováha medzi estetickým a etickým pri utváraní osobnosti*. Táto súčasť diela *Bud' – alebo* mi umožnila hlbšie preniknúť do Kierkegaardovej filozofickej koncepcie existencie, zároveň však preverila moje prekladateľské východiská. V prvom rade sa ukazovala potreba riešiť terminologické otázky. Po príprave a overovaní získaných skúseností som koncom roku 2007 ukončil preklad *Bud' – alebo*. Myšlienково prítiažlivé dielo vychádza z kolízie estetického a etického prístupu k životu a možno ho čítať ako vstup do existencialistického spôsobu uvažovania, ktoré súviselo s celým spektrom Kierkegaardovej osobnosti. Kritika pozitívne vyzdvihla literárne majstrovstvo pôvodiny, v ktorej sa prelína filozofická hĺbka i náboženský zápal dánskeho génia.

Dalo sa očakávať, že na prekladateľské aktivity budú nadväzovať iniciatívy usilujúce sa o hlbšie osvetlenie Kierkegaardovho diela. Za jednu z prvých lastovičiek pokladám aktivity občianskeho združenia Schola Philosophica. Jeho členovia iniciovali sériu prednášok o diele Sorena Kierkegaarda a výsledky zhrnuli do publikácie *Postskriptum ku Kierkegaardovi* (2006). Ako hovorí Andrej Démuth v úvode, na postupne vychádzajúce preklady nadväzuje narastajúci záujem o jeho dielo, ale aj zakladanie inštitúcií, edícií a knižníc, ktoré sa venujú kierkegaardovskému výskumu. Nепрекvapuje, že Kierkegaard vzbudzuje „pozornosť tak existencialistických filozofov, ktorí ho pokladajú za praotca existencializmu, ako aj náboženských mysliteľov“, ktorých inšpiruje Kierkegaardova kritika cirkvi (Démuth 2006, 7).

Literatúra

- BODNÁR, J. (1966): *Od realizmu k iracionalizmu. Zo súčasnej západnej filozofie*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry.
- DÉMUTH, A. (2006): *Postskriptum ku Kierkegaardovi*. In: *Postskriptum ku Kierkegaardovi*. Pusté Úľany: Schola philosophica.
- HARTLOVÁ, D. a kol. (1998): *Slovník severských spisovatelů*. Praha: Nakladatelství Libri.
- HEGER, L. a kol. (1967): *Slovník spisovatelů. Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko, Island, Nizozemí, Belgie*. Praha: Odeon.
- KIERKEGAARD, S. (2005): *Bázeň a chvenie*. Bratislava: Kalligram. Z dánčiny preložil Milan Žitný.
- KIERKEGAARD, S. (2007): *Bud' – alebo*. Bratislava: Kalligram. Z dánčiny preložil Milan Žitný.
- KIERKEGAARD, S. (1950): *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed*. In: Søren Kierkegaard, *Værker i Udvalg*. Kodaň: Aschehoug, III. zv. (Citáty preložil Milan Žitný).
- KUDRNÁ, J. (1985): Søren Kierkegaard – pseudodialektika iracionalismu. In: Jirí Cetl a kol.: *Průvodce dějinami evropského myšlení*. Praha: Panorama.
- LENDVAI, F. (1985): *Dejiny myslenia*. Bratislava: Pravda.
- POPELOVÁ, J. (1981): *Etika*: Pravda.
- ŽITNÝ, M. (1991): Recepčia severskej literatúry po druhej svetovej vojne ako literárnohistorický problém. *Romboid*, 26 (7), 80-84.

Milan Žitný
Ústav svetovej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava 1, SR
e-mail: milan_zitny@r19.roburnet.sk